

AHİRETTEKİ İLK ADIM TASAVVURU: MELA MIHEMED ELİ HUNİ'NİN KARANLIK
KABİR DAR KABİR KASİDESİ
CONCEPTION OF THE FIRST STEP IN THE HEREAFTER: MELA MIHEMED ELI HUNI'S
ODE TO THE DARK TOMB AND THE NARROW TOMB
TESEWURÊ GAMA VERÎN Ê AXRETÎ: QESÎDEYA QEBRA TARÎ QEBRA XURÎ Ê MALA
MIHEMED ELİ HUNÎ

AYETULLAH KARABEYESER

Sayı 3, ss., 26-33.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 20.02.2024

Kabul Tarihi: 31.03.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihernet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmaların telif hakları dergimize ait olup, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 3, pp., 26-33.

Article Type: Research Article

Submitted: 20.02.2024

Accepted: 31.03.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihernet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The copyrights of the studies published in our journal belong to our journal and are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

KARABEYESER, A. (2024) TESEWURÊ GAMA VERÎN Ê AXRETÎ: QESÎDEYA QEBRA TARÎ QEBRA XURÎ Ê MALA MIHEMED ELİ HUNÎ, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 3, 26-33.

Ayetullah KARABEYESER

Bingöl Üniversitesi

akarabeyeser@bingol.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1959-530X

Abstract

Mehmed Ali Huni is one of the most important poets of Classical Zaza Literature. He started writing in Zaza with a great awareness of the language. Among the poets of Classical Zaza Literature, Mehmet Ali Huni wrote in the most different genres. Huni has written seven mawlid (7). He also has a work titled Fifty Teacher Peygamber. Apart from these, the poet has many poems, but only a few of them have been published in some magazines. Unfortunately, most of his poems are still unpublished. Some of the unpublished poems are in the poet's possession in manuscript form, but unfortunately, the manuscript copies of some poems were taken from him under the pretext of publishing them, and then these copies were not returned to him and have not been published until today.

In this study, we will discuss the poet's poem Dark Kabir Deep Kabir, which is one of the poet's first poems. The poem will first be analyzed in terms of form and then the content of the poem will be emphasized. The poet wrote the poem in Zazaki with the Arabic alphabet. We will transcribe the poem according to the Latin alphabet, taking into account the manuscript. The manuscript of the poem will be included as an appendix at the end of the study.

Keywords: Mehmed Ali Huni, Dark Kabir, Deep Kabir, Zazak

Özet

Mehmed Ali Huni, Klasik Zaza Edebiyatının önemli şairlerinden biridir. O büyük bir dil şuuru ile Zazaca yazmaya başlamıştır. Klasik Zaza Edebiyatı şairleri içerisinde en farklı türde eser veren kişi Mehmet Ali Hunidir. Huni, yedi (7) mawlid yazmıştır, bir de yarım kalan bir mawlid vardır. Ayrıca Elli Öğretmen Peygamber adında bir eseri vardır. Bunların dışında, şairin birçok şiiri vardır ancak az bir kısmı bazı dergilerde yayımlanmıştır. Ne yazık ki şairin şiirlerinin büyük kısmı hala yayımlanamamıştır. Yayımlanmayan şiirlerin bir kısmının el yazması şairin elinde bulunmaktadır ama ne yazık ki bazı şiirlerin el yazma nüshaları yayımlama iddiasıyla kendisinde alınmış ve daha sonra da bu nüshalar kendisine iade edilmediği gibi bugüne kadar da yayımlanamamıştır.

Bu çalışmamızda şairin ilk şiirlerinde olan *Karanlık Kabir Derin Kabir* şiirini ele alacağız. Şiir önce şekil yönünden incelenecek ardından şiirin içeriği üzerinde durulacaktır. Şair, şiiri Arap alfabesi ile Zazaca yazmıştır. Biz el yazmasını dikkate alarak şiirin Latin alfabesine göre transkripsiyonunu yapacağız. Şiirin el yazması da ek olarak çalışmanın sonunda yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Ali Huni, Kaside, Karanlık Kabir, Derin Kabir, Zazaca

Kelimeya qebır zıwanê Erebi ra ameya u menaya cayo ki merde tede roniyeno di şıxuliyena. Zıwanê Zazaki di qey cayê definê merdeyi hem kelimeya qebır hem zi kelimeya mezeli şıxuliyeni. Kelimeya mezeli zi Erebi ra kelimeya mezar ra bi bediliyayışêko qıckêk ê vengi ameya Zazaki. (Kabir – mezar Arapça sözlük kaynak verelim)

Qebır ya zi mezeli, qefiliyayışê berê dinya u abiyayışê berê axreti yo. Pê merg, heyatê ina dinya qediyeno u heyatê axret dest pê keno. Goreyê baweriya İslami, heyatê qebır binateyê heyatê dinya u dest pê kerdışê mehşeri di yo. Merde, mergê xu ra heta rabiyayışê qıyam u mehşer di piserameyişi qebır di maneno. Qebır, goreyê emelanê merdımı ya bena cayêko hol ya zi bena cayêko xırab. Quran'ı Kerim di derheqê qebır u ezabi di hına vaciyeno "Firawun u merdımı ey şan u sıba erziyeni miyanê adiri. Roco ki qıyam bena ra zi vaciyeno ki ehlê Firawuni bierzên miyanê adirê tor gıdarı" (Mumin:46). Pêxemberê Hz. Muhammed (e.s) yo hedise xu di vano "qebır ya bena yo baxçeyê ceneti ya zi bena yo çala cehenimi" (Tirmizi, Kıyamet:26).

Goreyê fikirê İslami, heyat qeydeyê heyatê dinya u heyatê axreti bino di parçe yi. Heyatê dinya pê mergi qediyeno u merg ra pê heyatê axreti dest pê keno. Qebır zi yo qısımê heyatê axreti ya la ino wext di heq u hesab, xeyr u guna hema huzurê Homayi di nê mawiyayi u cayo ebedi ê insani kıfş nêbiyo. Qey merdeyi mehşer ra ver qebır di goreyê heyatê ey ê dinya yani goreyê emelanê ey yo muamele beno. Inay ra merdimo Bıslmane mehşer ra ver heyatê qebır ra terseno. Şairi zi zê heme Bıslmanan heyatê qebır ra cenıqiyeni u şiranê xu di behsê inê halê xu kenı. Mala Mihemed Eli Huni zi qesideya *Qebra Tari Qebra Xuri* di inê hali erzê wendoğan keno.

Edebiyatê Zazaki di derheqê qebır di qesideyanê verinan ra yo ê Mala Mihemed Eli Huni ya. Malayi ina qeside 1967 di nuşt. Goreyê tesbitê ma Huni ra ver, Muhammedê Şêx Ensari, pê nameyê *Inca Sualdê Qebri ra we Ehwaldê Qiyamet ra Behs Keno* derheqê qebır di yo şiiir nuşt (Ensari, 2018:96). Bê inan zaf şairanê temsilkaranê edebiyatê klasiki ya derheqê qebır di şiiiri musteqili nuşti ya zi miyanê şiranê xu di behsê qebır kerdo. Mala Mihemedê Nêribi, diwanê xu di qebır ser 5 şiiiri musteqili nuşti. Inı şiiiran ra yo şiiir pê nameyê *Qebra Tari* nusiyayo, şiiiri bini zi pê nameyanê *Fesli Qebra Tari Behsi Cinyu, Fesli Behsi Qebr, Fesli Behsi İnsun Nefsi Qebra Tari* u *Fesli Behsi Nımac* ca geni (Apuhan, 2022: 136-138). Yona şairo ki pê yo şiiiro musteqil behsê qebır kerdo Mala Muhammedê Kavari yo (Kavari, 2004:33). Qebır diwanê Mala Kamilê Pueği di zi yo şiiiro musteqil di pê nameyê *Heyat Qebır* ca gureto (Pueği, 2020). Mala Faruq Baynali diwanê xu di qebır ser di şiiiri musteqili nuşti. Inı şiiiri diwan di pê nameyanê *Qebır Bêr Xu Kerd A, Qebra Teng u Tari* qısımê çarın di ca geni (Baynal, 2021). Mala Orhan Sekaronij zi zê şairanê binan behsê qebır keno. Diwanê ey di çiqas qebır ser yo şiiiro musteqil çin bo zi bixısusiyet qısımê yoyın ê diwani *Heyat u Beqa* di zaf şiiiran di behsê qebır u heyatê qebır beno (Sekaronij, 2023). Çiqas miyanê eseranê ci di şeklêko musteqil di qebır ser şiiiri çin bi zi zê Mala Aziz Beki eseranê şairanê binan di zi behsê mewzuyê qebır biyo (Beki, 2015).

Mala Mihemed Eli Huni bixu destnuştayê xu yo ki pê nameyê *Tarihçe-i Hayatım* u Tırki nuşt di vano ez serra 1929 di mewsimê wesari di dormaleyê aşmanê Edar-Nisani di biya la resmîyet di tarixê biyayışê ey 1932 yo (Huni, r.1). Mala Huni, nahiyeya Hun ê qezaya Palı ê şaristanê Xarpêti di ameyo dinya. Nameyê ci nıfus di Mehmet Ali Öztürk o. Qıctiya ey Xarpêt, Diyarbakır, Siirt u Şırnak di viyerta. Mala Huni verco babiyê xu het di dest bi wendişi keno dima zi Diyarbakır, Bismil, Silwan, Perwari u Cizre di medreseyan di waneno. Mala Mihemed Eli Huni, 25 serri malatiya fexri kerda u medresayan di ders dawa (Varol, 2012:639).

Mala Huni wext hema qic bi eşqê Zazaki kot bi zerra ey. Wext hema talebeyê medresa bi wazeno ki mewlidê Ehmedê Xasi zi medresa di biyero wendiş labelê ino waştışê ey red beno. Ino redbiyayış zerra ey zaf decneno, Mala o wext ra nuştışê Zazaki keno xu zerr (Karabeyeser, 2023:50). Zazaki di miyanê nuştogânê edebiyatê klasiki di eseri tor zaf hetê Mala Huni ra

nusiyayi. Goreyê tesbitê ma Mala Huni, hot (7) mewlidi temambiyayeyi u yomewlido nimcet nušto. Heto bin ra derheqê heyatê pêxemberan dı pê nameyê *Poncas Pêxembero Muellim* yo esero menzum u zaf qesideyi nuşti. Ini qesideyan ra têki qesideyi ey mecmuayan dı neşır biyi labelê çı heyf heme qeside u şiiri ey ê bini hema neşır nêbiyi.

1. Hetê Şekıl ra Qesideya Qebra Tari Qebra Xuri

1.1. Wextê Nuştişê Şiiri

Qesideya *Qebra Tari Qebra Xuri* şiiranê verinan ê Mala Huni ra ya. Malayi ina qeside serra 1967 dı nušta. Destnuştêyê qeside yo rıpel ra yeno meydan. Bînê destnuştêyê dı pê destê Mala Huni u Tırki ifadeyê *Miladi 1967 de telif edilmiştir* u bînê inê ifadeyi dı zi qey mexlas ifadeyê *Haci Xoca Mihemmed Eli* nusiyayo.

1.2. Uslub u Zıwanê Şiiri

Mala Huni, fekê Palı ê diyalekta merkez ê Zazaki qısey keno u şiiranê xu zi pê inê feki nuseno. Zıwanê şiiri zıwanêko zaf zelal o, zey şiiran u eseranê binan ê Huni ino şiirê ey zi bı reheti fam beno. Xura ino xısusiyet qey şairi zi zaf muhim o. Şair wazeno şiiri ey hetê wendoği ra rehet fam bibi. Ino weziyet vicnayişê kelimeyanê şairi dı zi eşkera êseno. Şiir dı zê *qebır, sırat, zulım, zehmet, cenet, cehennem* kelimeyi ki esilê cı Erebi yo şıxuliyayi la ini kelimeyi hını miyanê Zazaki dı zê kelimeyanê gırıban nê zê kelimeyanê Zazaki ca geni.

1.3. Şeklê Nazım ê Şiiri

Merdım wext hetê tertibê qafiye u omara beyitan ra inê şiiri kritik bıkerı vineno ki şiir terzê qeside dı nusiyayo.

1.4. Weznê Şiiri

Qeside, pê weznê 16 hece nusiyaya. Her mısra zi zerreyê xu dı pê kafiye 8 hece ameya vawıtış.

Şıma bêrin mı guştâri / dunyâ k' esta hezey wâri (8+8)
Çırrey mekin zemey şâri / vendona ma d' qebrâ tîri (8+8)

1.5. Qafiye u Tertibê Qafiye ê Şiiri

Terzê qeside dı usulê tertibê qafiye hına beno. Beyita verin xu miyan dı weri yena, beyitanê binan dı zi mısraya verin serbest, mısraya diyın zi qafiyeya beyita verin dır weri yena. Tertibê qafiye şiiri şeklê *aa, ba, ca...* dı dewam kena. Feqet beyita çarın teberê inê tertibi dı menda, tiya dı qafiye zê qafiyeya beyita verin a u şeklê *aa* dı ameya meydan.

Şıma bêrin mı guştâri, dunyâ k' esta hezey wâri
Çırrey mekin zemey şâri, vendona ma d' qebrâ tîri

Qafiyeya şiiri hiri ya zi hiri ra zêdyer vengın ra ameya meydan Inay ra qafiyeya şiiri qafiyeya zengin a.

Beyita verin ra pey mısraya peyina her beyit dı ifadeyê *vendona ma 'd qebra tari* tekrar beno. Qısımê diyın ê mısraya diyın ê beyitan qeydeyê tekrarkerdişi dı her beyit dı şıxulnayış yo usulê Mala Huni yo u ma inê usuli hema hema heme qesideyanê ey dı vineni.

2. Hetê Muhtewa ra Qesideya Qebra Tari Qebra Xuri

Beyita verin ê qeside dı şair, wendoği dewetê goştarikerdişê nesihetanê ey keno. Pê mısraya beyita verin beyitanê 2-3 dı behsê qebır, behsê emeli ki qebır dı merdımı erzeni tengasi beno.

Beyitanê 4-7 dı behsê pîrdê sirati beno. Beyitanê binan dı zi eğleb behsê ibadeti ki merdîmi hem qebîr dı hem zi axret dı erzeni hirayî beno.

2.1. Teswirê Qebîr ê Şairî

Şair, qebîr qeydeyê yo cayo teng u tari teswir keno. Zazakî dı vateyê “dînyaya rueşt, qebra tari” menayêka zaf hira ifade keno. Ina dînya pê rueştê xu merdîmi xapînena, merdîm vano qey ina dînya edebî ya, wextê cuyayîşê xu dı hesabê bade mergî nêkeno la çîlaya ina dînya miheqeq yo roc şîna hona; merdîm wext kot qebîr o ca dı teyna tarîti esta. Heme naz u nuzê dînya, heme rengî dînya, heme xemîlî dînya qediyenî u qet çîkesêk/çiyêk zi nêşkeno bîreso hewariya merdîmi. Qebîr dı merdîm xu bî xu tîk u teyna yo. Qebîr dı merde tîk u teyna yo u dormaleyê ey zê şewa aşma nisani tari u zulumat o. Ancax emelî holi ê merdeyî eşkenî hewariya ey dı şîyerî u cayê eu hira u rueşn bîkerî.

Zeg şair mîsraya verîna şîir dı vano dînya qey merdîmi cayo daimî nêya cayêko mueqet a. Seni ki merdîm wesarî şîno ware teyna mudeyêko kîlm ê serr ware dı vîyarneno insan zi ina dînya dı mudeyêko kîlm maneno. Eger merdîm ware dı hol bixebîtiyo elbet aşman u mewsîmanê binan ê serr miyanê rehetî dı vîyarneno. La eger merdîm ware dı bîkuwero xapê xemlê wesarî, gul u vîlan dîma vaz bîdo, her rocê verê yo yeneyê serdîni dı raviyarno u bîniyo keyf u zoqê xu ra elbet o wext ê aşmî u mewsîmî bîni ê serr cı ri benî eziyet, vîl u gulân ra pey zemherîye çileyê zimîstani dı merdîm zeg sareyê yo kuyê berzî dı bêdebar u bêsetar bo miyanê perîşanî dı beno vîn u şîno.

Yo xîsusiyetê qebîr zi tengî ya ay a. Ino cayo teng dı sêni ki ari dı hebî yenî tanayîş zalîmî zi o qeyde yenî tanayîş. Qebîr, wayîrê emelanê xîraban nana piyawa u pê eziyet kena. Qebîr, zê yo candeyî zek verard şîyero tera merdîmê xîrabi depîşena, ey ri eziyet kena u ceza dana ey.

2.2. Pîrdê Siratî

Şair, beyitanê 4-7 dı behsê pîrdê siratî keno. Rabîyayîşê qîyam, heşîr u hesab ra pey insani yo pîrdo ki cehenemî ser ca geno ra vîyerenî, ê ki bîsîlmaneyî inê pîrdî ser ra pê rehetî vîyerenî ra u şîni cenet la ê ki ehîlê cehenemî lingî inan lerzenî u ê pîrdî ser ra perenî miyanê adîrê cehennemî (Güdekli, 2009:118-119).

Pîrdê Siratî, qey merdîmê nebisîlmaneyî şekîlê çiyêkê muy ra bari u kardi ra tuj geno. Şair zi inê weziyetê xîrabi îşaret keno u vano ino pîrd qey xîraban hend beno derg zeg qet niqediyô. Herkes inê pîrdî ser ra şîno, êyî ki holi bî pîrdî ser ra vîyerenî ra u resenî cenet la êyî ki emelî inan xîrabi zi inê pîrdî ser ra perenî u kuwenî çalanê cehenemî u o ca dı miyanê ezabî dı manenî.

2.3. Emelî Xîrabi ki Benî Sebebê Ceza u Ezabî

Şair, şîirê xu dı hem behsê muameleyo ki merdîm qebîr dı rîyê ey diyeno ezab u eziyet anceno keno hem zi behsê muameleyanê ki ey qebîr dı ezab ra xelîsnenî keno.

Merdîm eger ina dînya dı nieşko fekê xu u derheqê insanan dı melumato heqîqî ra dur zem (zan) bîkero xu keno wayîrê guna yî. İnsani eğleb qet înay ra xu tepiya nêgenî, bê hed u hudud zenê yobinan kenî. Şair, beyita verîna qeside dı wendoğî iqaz keno u vano zîwanê xu zem ra dur depîyeş.

Zulîm emelanê tor xîraban ê insani ra yo. Merdîmo ki zulîm bîkero beno zalîm. Mefhumê zulîmî mefhumêko zaf hira yo. Ino mefhum hem heqaretê muceseîmi hem zi heqaretê muceredî ifade keno. Kelîmeya zulîmî, menayanê hed ra veciyayîş, heq terkkerdîş u batîl qebulkerdîş, heq u hedê xu ra veciyayîş u bî ino qeyde zîrar yona tenî dayîş, bê rîzaya yoyî malê ey ra îstîfadekerdîş, zordestî u zorbaşîkerdîş, bê edaletî u neheqî kerdîşê wayîranê qewet u qudretî dı şîxuliyena.

Wext ma bîni şîir ra ma vînenî ki şair sareyê şîir dı beyita dîyîn dı cad zem ra pey behsê zalîmî keno u vano qebîr *qey zalîmo ariy u deng a*. Yanî merdîmo ki hed ra veciyayo ezabê qebîr ey wîşka wîşk piyeşeno de. Hed ra veciyayî kamo? Hed ra veciyayîyo tor pil o merdîmo ki rayîrê heq ra durî yo ya zi dînê Homayî ra veciyayo

o merdım o. Ino merdım tor zaf zulım bı nefşê xu keno. Homayî insan qey ibadet u qultî şırawito ina dinya u peyniya inay dı zi axret dı reseno cenet la eger merdım wezifeyê qultî niyaro ca o wext axret dı xu miyanê adırî dı vineno u ebedulebed o ca dı maneno. Ino hal qey merdımı zulımo tor pilo u çı heyf merdımı pê destê xu ino zulım ardo xu ser. Ê teni ki bınê maiyetê merdımı dı yi gereka merdım hem hetê maddî ra hem zi hetê manewî ra inan ri heqaret nikero. Ino hal yona cınsê zulmî yo. Bı kılmi eger merdım heq u huquqê insanan, candeyan u mexluqanê binan mihafeze nikero zalımtî ra u ino sebeb ra zi ezabê qebır ra xu xelisnayişê ey mumkun nibeno.

Şair, ini emelan pey merdımı iqaz keno ki merdım heyatê dinya zê yari nivino. Eger merım dinya zê yari bıvino peyniya ey ezab ra wet çik nêbena. Şair, zotan dayış zi emelêko xırab qebul keno u merdımı qey xu inê emelî ra dur guretiş temî keno.

2.4. Mukafatê Emelanê Holan

Homa Teala qey insananê xıraban ezab wadneno u qey insananê holan zi mukafatanê ciyayan wadneno. Şair zi qeside dı ca ca behsê ini mukafatan keno.

Şair, beyita 6. dı vano *ton şini cenet gênî huri*. Kelimeya huri, qey ciniyi ki cenet dı cuyeni u tarifkerdişê rındiya inan şıxuliyena. Heyatê axret dı mefhumî xela u ceza pê aqıl u famê ina dinya tesewurkerdiş mumkun niyo. Homa, xela u cezaya axreti goreyê imkanê famkerdişê insani teswir keno. Qey bısılmanan xelayanê cenetî ra yo huri ya.

Beyita 8. dı ifadeyê *ruce biger fêk xu besto, axiret id tu bên mesto ca geno*. Tiya dı şair xelaya ruceguretişî pê kelimeya *mest* ifade keno. Kelimeya *mest* kelimeyêka Fariskî ya u ferheng dı menaya *sarxoşî* dı şıxuliyena. Ina kelime edebiyat dı bixısusiyet zi edebiyato klasîk dı menaya ferhengî ra veciyena, cılê ferhengî xu ser ra erzena u menayêka zaf hira dı şıxuliyena. Axret dı mestbiyayış vera eşq, heskerdiş u nimetanê Homayî dı - nimeto tor pil diyayışê cemelê Homayî yo- aqılê xu vinkerdiş, xuraşiyayış u xu vinkerdiş o. Merdım Bısılmanê cenet dı çıta bıwazo reseno ey. Zek verco zi vaciya pê imkananê ina dinya xela u cezaya axreti tesewurkerdiş mumkun niyo, inay ra esasen qey xelayanê cenetî belki zi ifadeyê *mestbiyayışî* ifadeyo tor munasib o. Yani merdım ina dinya dı otir hezır bıkerî ki aqılê eyo ki pê heyatê ina dınyaya fani viyarneno vera nimetanê cenetî kêm u noksan maneno, sareyê merdımı ra şino u merdım xu keno. Xura inay ra ehlê tesewufî aqılî yani famê ina dinya xu ri barêko gıran hesıbnenî u qey Homayî resayış verco aqıl ra xelas wazenî u vera aqılî mucadele dani.

2.5. Mefhumê Heya

Şair, beyitanê 12-13 dı xaseten mefhumê heyâ ser vindeno. Merdım ki Homayî ra heyâ bıkerî xu qıc pil ferq nikeno her guna ra paweno. Çunki o merdım nêwazeno rocê mehşerî huzurê Rebbê xu dı bışermayo u milê xu şermanan ver çot kero. O merdım Bısılmaneyî ki Rebbê xu ra heyâ bıkerî wazeno vera ey dı sareyê ey berz bo u mijdana cemelê Rebbê xu diyayışî bıgero. Pêxemberê ma yo hedîsê xu dı vano *iman hotay kusur parçe yo, heyâ zi yo parçeyê imani ya* (Nesai, İman:16). Şair zi rehberiya inê hedîsê pêxemberê ma dı vendeno wendoğî u ey ra vano parçeyê imanê xu heyâ xu vira meker u honê gefletî ra aya bı, gunayan ra durî vinder.

Şair, behsê heyâ ra ver beyitê 8. dı behsê roceyi, beyita 9. dı behsê nimac, hec u zekat u beyita 11. dı zi behsê kelimeya şehadetî keno. Yani ini beyitan dı mewzuyê panc şertanê İslamî tamam keno inay ra pey pê mewzuyê heyâ behsê imani keno. Panc farzanê pılan ra pey heyâ bı wesfê *pustey iman* wesıfneno. Yani derheqê imani çı esto heme ho zerreyê heyâ dı yo ya zi pê vateyêko bin iman dı her çi ra ver heyâ yena u merdım pê heyâ berê imani ra kuweno zerre. Pê vateyê şairî, merdım ancax eşkeno pê heyâ bıreso dereceyê insanê kamilî ki ino derece tesawuf dı dereceyo tor pilo. Yani insano ki Homa Tealayî pê wezifeyê xelifetî şırawito ina dinya (Bakara:30), insano ki Homa Tealayî qeydeyo tor rınd dı yani qeydeyê ehşenê teqwimî ser vıraştı (Tin:4), insano ki erd u asıman dı her çi diyayo bınê emrê ey (Casiye:13). Dereceyê beşer ra ini dereceyan resayışê insani pê heyâ berê imani akardişê ey dest pê keno.

2.6. Faydeyê İbadetan

Şair, beyitanê 14-18 dı her yo beyit dı behsê yo farzi keno u ini panc beyitan dı mukafatê panc farzanê İslami yo bı yo omareno.

2.6.1. Kelimeya Şehadet

Beyita 14. dı behsê kelimeya şehadeti beno ki merdim pê vatışê inê vateyi iman ano u beno Bısilmane ya zi Bısilmaniya xu iqrar keno. Merdim pê kelimeya şehadeti bê Allahi yona ilahi qeul niken u Hz. Muhammedi zi pêğemeberê Allahi qeul keno yani pê vatışê inê ifadeyi merdim dino peyin İslami xu ri din qeul keno. Ino beyit tefsire hadisê pêxemberê ma yo ki vano “*kam şahadti bıkeru ki bê Allahi ilah çino u Muhammed Resulê Allahi yo Allah ey ri cehennemi keno heram*” (Muslim, İman:47). Şair, halê merdimê ki kelimeya şehadet ano pê vateyê “*wu ebedi niveşennu*” ifade keno.

2.6.2. Nımac

Beyita 15. dı behsê nımaci beno. Şerto verin ê nımaci desmac o, nımac pê desmaci beno. Şair weziyetê ehlê desmaci u nımaci reyna besteno yo hadisê pêxemberi ya. Hz. Muhammed (es) yo hadisê xu dı vano “*Bırayi ma, dawaya desmaci ra pê riye xu yo nurin u dest u lınganê xu yi bıruqyayıyan yeni*” (Muslim, Taharet, 35). Ino hadis ê Bısilmaneyi ki inan u Hz. Muhammedi ina dınya dı yobinan nidiyo u nişinasnayo cenet dı yobinandıyayışe inan u ê pêxemberi ser vacıyayo. Pêxember umeta xu pê ini işaretan şınasneno. Sayeyê desmaci dı cenet dı waslayi Bısilmanan pê nur bıruqiye. Şair, inê hali pê vateyê “*desmac destu kun beleko*” işaret keno.

2.6.3. Roce

Beyita 16. dı behsê roceyi u mukafatê ey beno. Roce zi zê nımaci u desmaci riye merdimê Bısilmaneyi keno sıpi u bıruqneno. Merdim roceger huzurê Homayi dı beno merdimêko rısıpi. Merdim ki roce bıgero sayeyê roceyi dı gunayan ra dur vındeno. Ino beyit dı zi şair yo hadisê pêxemberi xu ri keno rehber. Pêxember vano “*Rocê qiyamet dı roce u Qur’an wayirê xu ri şefaet kenı. Roce vano: Ey Rebbê mı, mı zerreyê roci dı o/a wer u şehwet ra duri vındarna, mı ey/ay ser şefaetkar ker...*” (İbn Hanbel, II, 174).

2.6.4. Hec

Şair, beyita 17. dı behsê ibadetê hecci u mukafatê ey keno. Ino beyit zi reseno hedisanê Pêxemberi. Goreyê ifadeyê şairi merdim ki ibadetê hecci bıyar o ca cayê ey cenet o. Pêxemberê ma hadisê xu dı vano “*kam qey rızaya Homayi hec bıkeru, qise u tigêrayışanê xıraban ra duri vındero u vera Homayi xu asi nikero zê roco ki dadiya xu ra bıyo gunayan ra şuyeno u agêreno*” (Buhari, Hac, 4 (1521). Merdim ki gunayan ra bışuyo yani heme gunayê ey efu bıbi cayê ey elbet cenet o. Şair zi vano “*faydey hecci ennu bıra, bızon cennet beşnaw mı ra*”.

2.6.5. Zekat

Beyita 18. dı behsê faydeyê zekat beno. Zekat yo ibadetê mali ya. Merdim zengin goreyê şertanê xu zekat dano. Homa, Qur’an dı zaf ayetan dı behsê zekat keno. Bıxısiyet ayeti ki tede xısiyeti merdimê Bısilmaneyi viyereni hema hema ê ayetan hemın dı nımac u zekat piya sareyê ê xısiyetan dı yeni omartış. Zaf hedisan dı zi behsê zekat beno. Inı hedisan ra yoyi dı pêxemberê ma vano “*Homayi, zekat qey malê şıma yê bini pakkerdiş kerda farz*” (Ebu Dawud, Zekat, 32). Zekat, hem fealiyetêko sosyala hem zi şertanê tor pılan ê İslamiyeti ra wa. Merdim Bısilmane pê dayışê zekat hem emirê Rebbê xu ano hem zi mal, waridat u zenginiya xu şuweno u keno pak, geno mıhafeze. Şair zi inê hali işaret keno u vano pê zekat malê xu bıpaw, bıger emniyet u mıhafeze bıker.

NETİCE

Qesideya Qebra Tari Qebra Xuri, şiiranê verinan ê Mala Mihemed Eli Huni ra wa. Şiir, hetê şekılı ra pê 16 hece nusıyayo. Her mısraya ey, 8 hece dı bena dıçê u ini qısımi zi xu miyan dı wayirê kafiye yi.

Qeside pê teswirê qebır dest pê kena, qebır cayêko teng u tari u xuri yo. Inê teswiran ra dima şair, behsê pirdê sıratı keno. İnsani mehşer ra pey pirdê sıratı ser ra viyereni. Ino pird cehenemi ser dı yo, êyi ki wayirê emelanê holanê pirdi ser ra bı reheti viyereni ra u şını cenet la êyi ki wayirê emelanê xırabanê nêşkeni pird ra bıviyeri u kuweni cehennem.

Şair ina qeside dı sare ra heta peyni ilhamê xu hedisanê Hz. Muhammedi ra geno. Merdım eşkeno vaco qeside panc şertanê İslami ser ameya meydan. Şairi, şiirê xu zê tefsirê yo hedisê Hz. Muhammedi neqışnayo. Goreyê riwayetê muhadisanê pılan Buhari u Muslimi Pêxemberê ma Hz. Muhammed yo hedisê xu dı vano “İslam panc temelan ser viraziyayo. Bê Allahi çınbiyayışê yona ilahi u resulê Allahi biyayışê Hz. Muhammedi ri şahadti kerdış, goreyê şert u şurutanê cı nimac kerdış, zekat dayış, keyeyê Homayi Kabe dı heckerdiş u aşma Remezani dı roce guretiş.” **Çunki şair, teswirê qebır u pirdê sıratı ra pey her beyit dı ini panc şertanê İslami ra behsê yo şerti u mukafatê ê şerti keno. Ini xususiyeti ki şair behsê inan keno zi heme hedisanê pêxemberi dı viyereni.**

Şiirê Mela Mihemed Eli Huni, teyna yo eserê edebiyati niyo. Şiirê ey hetêk ra zê tebliği yo. Xura şair, mısraya verin dı zi ina niyeta xu pê vateyê “şıma berin mı guştari” eşkera keno. Şairi, hem pê zıwan u estetikêko zaf hol şiirê xu nuştı hem zi şiirê ey dı menayêka zaf xueri ca gureto.

Kaynakça

- Ahmed İbn Hanbel, *Musned*, 2:174
- Apuhan, D.(2022). *Molla Mehmet Demirbaş Divanı (Şekil, Biçim ve İnceleme)*, İstanbul, Vir.
- Baynal, M.F.(2021). *Diwanê Arçugi*, İstanbul, Vir.
- Beki, M.A.(2015). *Diwon Cebexçuri*, İstanbul, Bingöl Üniversitesi Yay.
- Buhari, Hac:4 (1521).
- Ebu Dawud, Zekat:32.
- Ensari, M.Ş. (2018). *Raro Raşt & Me'lûmatê Dînîye*, İstanbul, Nûbihar.
- Güdekli, H.N.(2009). *DîA*, "Sırat", Cild:37, r.118-119, İstanbul, TDV Yay.
- Huni, M. M. E. (2021), *Tarihçe-i Hayatım*, Destnuşte, Arşiva Xısusî ê Huni.
- Karabeyeser, A.(2023). *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Ergani, Edebiyat-Dil*, "Edebiyato Klasik Ê Zazaki dı Cayê Zazaki", Bursa, Ekin.
- Kavari, M. (2004). *Diwanê Muhammedê Kavari*, Diyarbakır. (?).
- Muslim, İman:47
- Muslim, Taharet:35
- Nesai, İman:16.
- Pueği, M.K. (2020). *Diwan*, İstanbul, Vir.
- Sekaronij, M. O. (2023). *Diwan*, Vir, İstanbul.
- Tirmizi, Sıfatu'l-Kiyame, 26.
- Varol, M.(2012). *II Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, "Zazalarda Mevlit ve Siyer Geleneği" (s.625-652), Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Berdan Matbaası.